

1

**НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

АПАНАСЕНКО АЛЛА МИКОЛАЇВНА

УДК 349.2:656.2(477)

**ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН
НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.05 – трудове право;
право соціального забезпечення

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі трудового права Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент **Жернаков Володимир Володимирович**, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри трудового права.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Процевський Олександр Іванович**, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, завідувач кафедри історико-правових дисциплін, державного та міжнародного права юридичного факультету;

– кандидат юридичних наук, доцент **Бурак Володимир Ярославович**, Львівський національний університет імені Івана Франка, доцент кафедри трудового, аграрного й екологічного права.

Захист відбудеться „_____” _____ 2010 р. о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий „_____” _____ 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.М. Прилипко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Залізничний транспорт України – достатньо складна галузь економіки, що вирізняється своїми особливостями. Важливу роль у здійсненні безперервності перевезень, безпечності й комфортності залізничного транспорту відіграють його працівники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з рухом поїздів та обслуговуванням пасажирів. Їх робота має небезпечний, напружений, безперервний, інтенсивний та відповідальний характер. Вона вимагає підвищеної організації праці й зумовлює потребу в спеціальному правовому регулюванні трудових відносин працівників залізниці.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2009 р. схвалено Стратегію розвитку залізничного транспорту на період до 2020 року, але вона в основному містить організаційно-економічні заходи, зокрема, підвищення рівня підготовки кадрів, належне соціальне забезпечення працюючих на залізничному транспорті, посилення їх мотивації до праці, створення нових робочих місць та ін. Тому, незважаючи на наявність спеціальних нормативних актів (Закону України «Про залізничний транспорт», Статуту залізничних доріг, Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту та ін.), визнати досконалим правове регулювання трудових відносин у зазначеній сфері не можна.

Актуальність теми дослідження визначається і необхідністю всебічного аналізу особливостей правового регулювання трудових відносин за участю працівників залізничного транспорту. І хоча окремі питання досліджувались у працях таких вчених-юристів, як А.П. Кудрявцев, Н.М. Титаренко, Ю.І. Клепалова, Н.Д. Потапова, залишилося чимало проблем, що вимагають наукового осмислення й відповідних рекомендацій. Зокрема, не визначено фактори, що зумовлюють специфіку як самих трудових відносин на залізничному транспорті, так і їх правове регламентування; не проаналізовано ефективність договірного регулювання цих відносин; бракує комплексного аналізу нормативної бази у цій сфері; не досліджено особливості порядку прийняття на роботу, змін змісту трудового договору та припинення трудових відносин із працівниками залізниць та ін. Не досліджено, як структура залізниць, що не співпадає з адміністративно-територіальним устроєм держави, впливає на ефективність регулювання соціально-партнерських відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах реалізації цільової комплексної програми Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого на 2006-2010 роки «Проблеми правового забезпечення соціальних та трудових прав в Україні» (номер державної реєстрації 0106u002291). Тема дисертації затверджена вченою радою Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (протокол № 10 від 21 квітня 2006 року).

Мета й завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу національного і зарубіжного законодавства, наукової юридичної літератури, матеріалів судової практики, актів соціального партнерства вирішити основні проблеми правового регулювання трудових і соціально-партнерських відносин на залізничному транспорті України й сформулювати пропозиції щодо вдосконалення регулювання цих відносин.

Для її досягнення були поставлені такі основні завдання:

- з'ясувати фактори, що зумовлюють потребу в диференціації правового регулювання трудових відносин на залізничному транспорті;
- виявити специфіку їх правового регулювання в таких інститутах, як трудовий договір, робочий час і час відпочинку, оплата праці, дисципліна праці;
- визначити особливості прийняття на роботу й організації праці на залізничному транспорті працівників основних професій;
- обґрунтувати потребу встановлення певних обмежень при прийнятті на роботу працівників, пов'язаних з рухом поїздів та обслуговуванням пасажирів;
- виявити особливості організації оплати праці й матеріального стимулювання працівників залізниці за роботу в несприятливих умовах;
- сформулювати рекомендації з підвищення ефективності регулювання соціально-партнерських відносин на залізничному транспорті;
- внести пропозиції по вдосконаленню нормативно-правової регламентації трудових та соціально-партнерських відносин на залізничному транспорті.

Об'єктом дослідження виступають трудові та соціально-партнерські правовідносини на залізничному транспорті України.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні проблеми, пов'язані з особливостями правового регулювання трудових відносин на

залізничному транспорті України.

Методи дослідження. Методологічне підґрунтя роботи становлять базові науково-теоретичні положення, прийняті в юридичній науці в цілому, й у науці трудового права, зокрема. Дисертаційне дослідження ґрунтується на методах і прийомах наукового пізнання, фундаментом яких є діалектичний метод, за допомогою якого розглянуті поставлені авторкою завдання в їх розвитку та взаємозв'язку. У процесі дослідження були використані й інші методи: історичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, метод раціональної критики.

Історичний метод застосовувався для вивчення генези законодавства щодо регулювання трудових відносин на залізничному транспорті. Порівняльно-правовий метод сприяв проведенню співвідношення норм вітчизняного законодавства у сфері регламентації трудових відносин на залізниці з нормами законодавства інших країн. Формально-юридичний метод став у нагоді при створенні нових правових норм з регулювання трудових відносин стосовно робочого часу, дисципліни праці на залізничному транспорті. Метод раціональної критики було задіяно в процесі детального аналізу чинних нормативних актів і при виявленні властивих їм колізій і протиріч.

Теоретичними засадами дисертаційного дослідження послужили наукові праці В.С. Венедиктова, М.Й. Бару, Б.К. Бегічева, Н.Б. Бологіної, В.Я. Бурака, С.О. Іванова, М.І. Іншина, Р.І. Кондратьєва, О.В. Лавриненка, Ф.М. Левіант, Р.З. Лівшиця, В.І. Никитинського, Ю.П. Орловського, О.С. Пашкова, П.Д. Пилипенка, В.І. Прокопенка, О.І. Процевського, С.Л. Рабіновича-Захаріна, І.О. Снігірьової, В.М. Толкунової, Г.І. Чанишевої, А.І. Шебанової, О.М. Ярошенка та деяких інших учених у сфері трудового права й суміжних галузей. Нормативною базою дисертації є Конституція України, міжнародно-правові акти, закони України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств, акти соціального партнерства та ін.

Емпіричну основу дисертації становлять результати узагальнення опублікованої практики Верховного Суду України, актів соціального партнерства, локальних нормативних актів підприємств залізничного транспорту України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дана дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці трудового права спеціальним комплексним дослідженням особливостей регулювання

трудова відносин на залізничному транспорті, у якому вирішено низку теоретичних проблем і внесено пропозиції з удосконалення правового регламентування цих відносин. Особистим внеском здобувачки у дослідженні порушених питань є такі положення дисертації.

Уперше:

– виявлено об'єктивні фактори диференціації у правовому регулюванні трудових відносин на залізничному транспорті (функціонування джерел підвищеної небезпеки, з якими пов'язана основна діяльність на залізниці; роз'ізний характер роботи працівників поїзних бригад; невідповідність структури залізничного транспорту адміністративно-територіальному устрою держави);

– аргументовано необхідність розробки й затвердження галузевих Правил внутрішнього розпорядку на залізничному транспорті, де слід, зокрема, закріпити права та обов'язки працівників та керівників процесу праці на залізничному транспорті; особливості прийняття, переведень та звільнення з роботи працівників основних професій на залізничному транспорті; особливості організації праці, робочого часу, часу відпочинку й оплати праці працівників локомотивних і поїзних бригад; правові засоби стимулювання високопродуктивної праці на залізниці; особливості забезпечення дисципліни праці;

– обґрунтовано необхідність укладення на залізничному транспорті нового (порівняно із Законом України «Про колективні договори і угоди») виду актів соціального партнерства – територіально-галузевих угод;

– доведено доцільність встановлення на законодавчому рівні заборони особам, робота яких пов'язана з рухом поїздів, працювати за сумісництвом на роботах, безпосередньо пов'язаних з рухом поїздів;

– встановлено особливості часу відпочинку на залізничному транспорті й здійснено класифікацію його видів.

Удосконалено:

– визначення поняття «працівник залізничного транспорту за основною професією» як особи, яка досягла вісімнадцяти років, має спеціальну підготовку, належний стан здоров'я, підтверджений медичним обстеженням, відповідає кваліфікаційним вимогам, обізнана з правилами технічної експлуатації залізниці, яка уклала трудовий договір (контракт) і приступила до виконання роботи, безпосередньо пов'язаної з рухом поїздів та обслуговуванням пасажирів на залізничному транспорті загального користування;

– формулювання категорії «робочий час працівників залізниці»: це встановлений нормативно-правовими актами проміжок часу, протягом якого відповідно до умов трудового договору та правил внутрішнього розпорядку вони повинні виконувати трудові обов'язки, а також інші періоди, які згідно із законами та іншими нормативно-правовими актами закріплені як робочий час.

Отримали подальший розвиток:

– пропозиції щодо порядку й умов звільнення працівників залізничного транспорту за втратою довір'я;

– класифікація основних показників нормування праці на залізничному транспорті;

– положення про необхідність обмеження застосування ненормованого робочого дня працівників залізничного транспорту, робота яких пов'язана з рухом поїздів;

– теза про те, що статuti і положення про дисципліну праці (у тому числі на залізничному транспорті) мають затверджуватися на рівні законів.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертації можуть допомогти в подальших наукових розробках проблем регулювання трудових відносин окремих категорій працівників. Їх можна застосовувати в навчальному процесі в юридичних та інших навчальних закладах України при викладанні курсу «Трудове право», а також при підготовці підручників, навчальних програм, посібників, коментарів до трудового законодавства. Науково-прикладне значення отриманих результатів полягає в тому, що авторські висновки і пропозиції можуть стати в нагоді у правотворчій роботі, при прийнятті нового Трудового кодексу України, інших нормативно-правових актів. Окремі положення дисертаційного дослідження можуть бути використані підприємствами, установами й організаціями при укладенні ними трудових і колективних договорів.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана й обговорена на кафедрі трудового права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Результати дослідження доповідалися на наукових і науково-практичних конференціях: «Трудове право України в контексті європейської інтеграції» (м. Чернігів, 25-27 травня 2006 р.), «Соціально-захисна діяльність держави в умовах ринкових відносин» (м. Чернігів, 31 травня – 2 червня 2007 р.), «Трудове право України: сучасний стан та перспективи»

(м. Сімферополь, 22-24 травня 2008 р.), «Актуальні проблеми розвитку законодавства про працю та соціальне забезпечення» (м. Харків, 22-23 квітня 2009 р.), «Проблеми вдосконалення правового регулювання соціально-трудових відносин в Україні» (м. Харків, 5-6 червня 2009 р.).

Публікації. Основні положення й результати даної наукової роботи опубліковані в 5-ти статтях і тезах 6-тьох наукових повідомлень на конференціях.

Структура й обсяг дисертації визначені метою й завданням дослідження. Робота складається зі вступу, 3-х розділів, що об'єднують 8 підрозділів, висновків, додатків на 2-х сторінках і списку використаних джерел на 25 сторінках (266 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 209 сторінок, з яких основного тексту – 179 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтована актуальність обраної теми дисертаційного дослідження; визначені мета, об'єкт, предмет і завдання роботи; вказується на її зв'язок з науковими планами та програмами; формулюються її наукова новизна, положення й висновки, які виносяться на захист; визначається методологічне підґрунтя дисертації; розкривається теоретичне й практичне значення досягнутих результатів, а також їх апробація.

Розділ 1. «Теоретичні засади правового регулювання трудових відносин на залізничному транспорті» складається з 2-х підрозділів, у яких доводиться потреба диференціації правового регулювання трудових відносин, досліджується історія розвитку їх правового впорядкування на залізничному транспорті.

У *підрозділі 1.1. «Фактори диференціації правового регулювання трудових відносин на залізничному транспорті»* доводиться, що специфіка правового регулювання трудових відносин на залізниці зумовлюється багатьма факторами, серед яких слід виділити функціонування джерел підвищеної небезпеки, з якими пов'язана основна діяльність на залізничному транспорті; роз'їзний характер роботи працівників локомотивних і поїзних бригад; невідповідність структури залізничного транспорту адміністративному-територіальному устрою держави.

Ретельний аналіз організації праці на залізничному транспорті

дозволив поділити усіх працівників залізниць на дві групи. Першу групу складають особи, праця яких має небезпечний, напружений, безперервний, інтенсивний та відповідальний характер. До них пред'являються підвищені вимоги щодо стану здоров'я, рівня теоретичних і практичних знань, дисциплінованості. Це – працівники основних професій залізничного транспорту (зайняті основною діяльністю залізничного транспорту, пов'язаною з рухом поїздів та обслуговуванням пасажирів). Другу групу складають працівники, зайняті на роботах, у підприємствах, установах, організаціях, у структурних підрозділах залізничної сфери, які безпосередньо не пов'язані з основною її діяльністю.

Під працівником залізничного транспорту (за основними професіями) пропонується розуміти особу, яка досягла вісімнадцяти років; має спеціальну підготовку; належний стан здоров'я, підтверджений медичним обстеженням; відповідає кваліфікаційним вимогам; обізнана з правилами технічної експлуатації залізниці; уклала трудовий договір (контракт) і приступила до виконання роботи, безпосередньо пов'язаної з рухом поїздів та обслуговуванням пасажирів на залізничному транспорті загального користування.

У підрозділі 1.2. *«Історичний аналіз правового регулювання трудових відносин на залізничному транспорті»* досліджується історичний аспект нормативного регулювання праці на залізничному транспорті, що дозволило вивчити й проаналізувати законодавчі акти в їх розвитку.

Особливості способів регулювання трудових відносин, що застосовувались у певні історичні періоди, та відповідні правові форми дозволили виділити шість етапів розвитку нормативного регулювання відносин у сфері праці на залізниці. На першому етапі (1917 – 1922 рр.) здійснено диференціацію оплати праці (залежно від категорій працівників і районів доріг), робочого часу (залежно від характеру праці), впорядкування праці залізничників шляхом централізованого регулювання. Другий етап (1922 – 1934 рр.) характеризується формуванням засад поєднання централізованого й локального методів правового регулювання робочого часу і часу відпочинку, і лише забезпечення дисципліни здійснювалося імперативними нормами. Протягом третього етапу (1934 – 1956 рр.) відбулося планове державне нормування заробітної плати; встановлено диференціацію оплати праці працівників поїзних і маневрових бригад. Хоча у цей період і

залишилися адміністративно-правові способи впорядкування дисципліни, перелік дисциплінарних стягнень було зменшено. Особливістю четвертого етапу (1956 – 1988 рр.) є те, що на законодавчому рівні здійснено диференціацію у правовому регулюванні трудових відносин на залізниці, закріплено специфічний облік робочого часу – потурний; встановлено окремий режим роботи в період масових пасажирських перевезень (червень-вересень). На п'ятому етапі (1988 – 1993 рр.) на законодавчому рівні запроваджено механізм розроблення й укладення колективних договорів. Головними особливостями шостого етапу (1993 – сьогодні) є реформування трудового законодавства у сфері залізничного транспорту, встановлення специфіки правового регулювання трудової діяльності особливої категорії «працівники залізничного транспорту основної діяльності».

Розділ 2. «Особливості регулювання індивідуальних відносин у сфері праці на залізничному транспорті» складається з 4-х підрозділів, присвячених особливостям виникнення, зміни й припинення трудових відносин з працівниками залізничного транспорту, правового регулювання робочого часу й часу відпочинку, організації оплати праці й забезпечення дисципліни на залізниці.

У підрозділі 2.1. «Виникнення, зміна та припинення трудових відносин з працівниками залізничного транспорту» на підставі аналізу особливостей організації праці на залізниці визначено, що важливою умовою допуску до роботи працівників залізничного транспорту, діяльність яких пов'язана з рухом поїздів та обслуговуванням пасажирів, є дотримання вимог щодо їх професійної підготовки. Тому загальні положення ст. 24 Кодексу законів про працю щодо фактичного допуску до роботи не можуть бути застосовані до працівників залізничного транспорту, діяльність яких пов'язана з рухом поїздів та обслуговуванням пасажирів, оскільки трудові відносини з ними мають бути належним чином оформлені.

Доведено, що підвищенню гарантій трудових прав залізничників сприятиме скасування переліку категорій і посад залізничників, які працевлаштовуються за контрактною формою трудового договору, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.07.1997 р.

З метою недопущення погіршення здоров'я залізничників і якості перевезень ст. 15 Закону України «Про залізничний транспорт» пропонується доповнити ч. 2 такого змісту: «Працівникам, робота яких пов'язана з рухом поїздів, забороняється робота за сумісництвом в

службах руху, рухомого складу, колії, паливних споруд, сигналізації та зв'язку».

Аргументовано, що до дій, які дають підстави для звільнення за втратою довір'я працівників залізничного транспорту, робота яких пов'язана з обслуговуванням пасажирів, треба віднести: перевезення пасажирів без квитків, приховування вільних місць у вагонах, неодноразове використання постільної білизни, підвищення цін на предмети торгівлі та ін. Вільне місце у вагоні слід розглядати як товарну цінність, яку власник залізниці має використовувати для отримання прибутку і яку провідник вагона не вправі використовувати на власний розсуд.

У підрозділі 2.2. «Правове регулювання робочого часу й часу відпочинку працівників залізничного транспорту» здійснено правовий аналіз поняття «робочий час» та особливостей його використання в сфері залізничного транспорту. Зроблено висновки, що до нього входять також інші періоди, які, відповідно до законів та інших нормативно-правових актів, закріплені як робочий час. На залізниці до них слід віднести час: а) протягом якого працівники знаходяться в приміщеннях без права відлучення з них у стані повної готовності приступити до роботи; б) знаходження вдома на випадок виклику на роботу (без права виходити з дому); в) очікування відправлення; г) слідування до місця прийому або місця здавання локомотивів. Такі особливості трудової діяльності працівників залізничного транспорту, робота яких пов'язана з рухом поїздів, як інтенсивність, напруженість, підвищена концентрація уваги зумовлюють необхідність обмеження застосування ненормованого робочого дня щодо них.

Час відпочинку в поїзді слід зараховувати до робочого часу, у зв'язку з неможливістю використати його на власний розсуд та обмеженістю відповідним місцем перебування. З'ясовано, що на залізничному транспорті існують спеціальні види часу відпочинку, яким притаманні наступні риси: право на відпочинок реалізується не повністю, оскільки працівник обмежений його місцем (не має права зійти з поїзда, і відпочинок відбувається у поїзді); відпочинок проходить поза місцем постійного проживання (у пункті обороту (підміни), в поїзді); його тривалість не завжди конкретизована (зменшена або збільшена, відпочинок в основному пункті). Пропонується класифікувати час відпочинку за такими критеріями: особливості умов праці (відпочинок в основному пункті, в поїзді, в

пункті підміни (обороту); тривалість (нормальна, зменшена і збільшена).

У підрозділі 2.3. «*Організація оплати праці на залізничному транспорті*» доведено, що нормування праці – це спосіб забезпечення оптимального співвідношення міри праці та її оплати. До основних показників нормування праці на залізничному транспорті віднесено запровадження нової техніки і зміну технологічних режимів роботи, устаткування й машин; скорочення передбачених у нормах регламентованих перерв у роботі; зміну вагонопотоків на станціях; зміну кількості обслуговування робочих місць; введення швидкісних поїздів.

У подальшій диференціації залежно від складності роботи слід вирізняти оплату праці: локомотивних бригад у всіх видах руху; обслуговуючих інфраструктури на ділянках залізниці із швидким (понад 140 км/год.) і високошвидкісним рухом пасажирських поїздів (ремонт та обслуговування залізничних шляхів, пристроїв електропостачання, зв'язку, систем сигналізації, централізації та блокування); працівників, робота яких пов'язана з рухом поїздів, ремонтом та обслуговуванням залізничного рухомого складу й технічних засобів; працівників, робота яких не пов'язана з рухом поїздів, ремонтом та обслуговуванням рухомого складу й технічних засобів.

Рекомендується розробити й запровадити на всіх залізницях єдину систему організації оплати праці провідників пасажирських вагонів моторовагонного рухомого складу, що має відповідати виконуваній роботі й забезпечувати дійове матеріальне стимулювання з урахуванням доходів від продажу квитків.

У підрозділі 2.4. «*Забезпечення дисципліни праці на залізничному транспорті*» аналізуються особливості забезпечення дисципліни праці у цій галузі, що полягають як у створенні належних умов для високопродуктивної праці, так і у спеціальному правовому регулюванні внутрішнього трудового розпорядку, поєднанні спеціальної дисциплінарної відповідальності із специфічними засобами дисциплінарного впливу.

Створенню належних умов праці сприятимуть Правила внутрішнього розпорядку на залізничному транспорті, у яких необхідно закріпити: права та обов'язки працівників та керівників процесу праці на залізничному транспорті; особливості прийняття, переведень та звільнення з роботи працівників основних професій на залізничному транспорті; особливості організації праці, робочого часу і часу

відпочинку й оплати праці працівників локомотивних і поїзних бригад; правові засоби стимулювання високопродуктивної праці на залізниці; особливості забезпечення дисципліни праці.

Наведено аргументи відносно того, що спеціальну дисциплінарну відповідальність на залізничному транспорті слід встановлювати статутом про дисципліну, дія якого має поширюватися на працівників основних професій і який необхідно затвердити на рівні закону.

Ознакою спеціального дисциплінарного впливу є застосування талонів-попереджень з охорони праці, що відіграє важливу роль у дотриманні безпечних умов праці на залізничному транспорті. Визначено його характерні риси: поширення їх на працівників локомотивного господарства, зайнятих на роботах з підвищеною небезпекою; підставою їх застосування є порушення вимог Закону України «Про охорону праці», правил, інструкцій та інших нормативних документів з охорони праці, технологій виконання робіт, що може призвести до випадків виробничого травматизму.

Розділ 3. «Особливості регулювання відносин соціального партнерства на залізничному транспорті» містить 2 підрозділи, що присвячені проблемам укладення й реалізації угод і колективних договорів на залізничному транспорті.

У підрозділі 3.1. «Угоди із соціально-економічних питань на залізничному транспорті: проблеми їх укладення й реалізації» проаналізовано форми соціального партнерства, класифікувати які пропонується за такими критеріями: за характером організації – соціальне партнерство на державному, галузевому й регіональному рівнях; за формою нормативно-правових актів – колективні договори й угоди; за характером дій – пов'язані й не пов'язані з виникненням конфлікту. Доведено, що особливості організаційної структури й системи управління на залізничному транспорті впливають на форми соціального партнерства, тому тут необхідно укладати територіально-галузеві угоди, які, порівняно із Законом України «Про колективні договори і угоди», є новим видом угод.

На підставі детального вивчення й аналізу соціально-партнерських відносин установлені наступні ознаки правових форм їх регулювання: угоди спрямовані на регламентацію не тільки соціально-трудових, а й соціально-економічних відносин; угоди соціального партнерства різняться між собою сферою дії, сторонами, які брали

участь у їх укладенні, і змістом; спостерігається встановлення більш високих пілг порівняно з чинним законодавством не тільки для працюючих залізничників, а й для пенсіонерів.

У підрозділі 3.2. «Колективно-договірне регулювання трудових відносин на залізничному транспорті» визначено особливості колективно-договірного регулювання трудових відносин на залізничному транспорті України. Обстоюється позиція, що цей процес зумовлено не тільки специфікою цієї галузі економіки, складністю організації праці, а й особливостями структури управління. Обгрунтовується позиція, згідно якої при укладенні колективних договорів на залізничному транспорті слід закріпити рівні права всіх профспілок, що діють у цій галузі, щодо їх повноважень як представників працюючих на залізниці в колективних переговорах стосовно соціально-економічних питань, пілг та інших умов праці. Запропоновані загальні рекомендації щодо змісту колективних договорів на залізничному транспорті.

ВИСНОВКИ

У результаті наукового дослідження сформульовано низку висновків, рекомендацій і пропозицій, спрямованих на розуміння й удосконалення диференціації правового регулювання трудових відносин на залізничному транспорті України в сучасних умовах. Головними науковими і практичними результатами дисертаційної роботи є нижченаведені висновки:

1. Спеціальна правова регламентація трудових відносин на залізничному транспорті здійснюється з урахуванням галузевих факторів, до яких належать: а) функціонування джерел підвищеної небезпеки, з якими пов'язана основна діяльність на залізниці; б) роз'їзний характер роботи працівників поїзних бригад; в) невідповідність структури залізничного транспорту адміністративному-територіальному устрою держави.

2. Працівником залізничного транспорту за основними професіями слід вважати особу, яка досягла вісімнадцяти років, має спеціальну підготовку, належний стан здоров'я, підтверджений медичним обстеженням, відповідає кваліфікаційним вимогам, обізнана з правилами технічної експлуатації залізниці, яка уклала трудовий договір (контракт) і приступила до виконання роботи, безпосередньо пов'язаної з рухом поїздів та обслуговуванням пасажирів на залізничному

транспорті загального користування.

3. Існує потреба усунення колізій між Законами України «Про залізничний транспорт» і «Про основи соціальної захищеності інвалідів» щодо обмеження при прийнятті інвалідів на роботу з метою забезпечення безпеки, пов'язаної з рухом поїздів.

4. Необхідно скасувати постанову Кабінету Міністрів «Про затвердження переліку категорій та посад працівників залізничного транспорту, які працевлаштовуються за контрактною формою трудового договору» від 15 липня 1997 р. як таку, що не відповідає принципу верховенства права, оскільки перелік категорій і посад працівників затверджено не законом, а підзаконним актом, у якому бракує будь-якої аргументації стосовно переліку категорій посад, на які особи працевлаштовуються за контрактною формою трудового договору. Скасування цього нормативного акта означатиме підвищення гарантій прав працівників, які обслуговують пасажирів.

5. З метою охорони здоров'я працівників і зміцнення безпеки на залізницях працівникам, робота яких пов'язана з рухом поїздів, слід законодавчо заборонити працю за сумісництвом, безпосередньо пов'язану з рухом поїздів. Пропонується ст. 15 Закону України «Про залізничний транспорт» від 4 липня 1996 р. доповнити ч. 2 такого змісту: «Працівникам, робота яких пов'язана з рухом поїздів, забороняється робота за сумісництвом в службах руху, рухомого складу, колії, паливних споруд, сигналізації та зв'язку». Таке обмеження не можна розглядати як порушення права на свободу особистого вибору варіантів поведінки в межах об'єктивних можливостей, тому що воно спрямовано на охорону життя працівників залізниці й пасажирів.

6. До дій, що дають підстави для звільнення за втратою довір'я працівників залізничного транспорту, робота яких пов'язана з обслуговуванням пасажирів, відносяться: перевезення пасажирів без квитків, приховування вільних місць у вагонах, неодноразове використання постільної білизни, підвищення цін на предмети торгівлі та ін. Вільне місце у вагоні слід розглядати як товарну цінність, яку власник залізниці має використовувати для отримання прибутку і яку провідник вагона не вправі використовувати на власний розсуд.

7. Робочий час працівників залізниці – це встановлений нормативно-правовими актами проміжок часу, протягом якого відповідно до умов трудового договору і правил внутрішнього розпорядку їм належить виконувати трудові обов'язки, а також інші

періоди, які згідно із законами та іншими нормативно-правовими актами закріплено як робочий час. До робочого часу треба віднести час: протягом якого працівники знаходяться в приміщеннях, без права відлучення з них, у стані повної готовності приступити до роботи; знаходження вдома на випадок виклику на роботу (без права виходити з дому); очікування відправлення; слідування до місця прийому або місця здавання локомотивів.

8. До працівників залізничного транспорту, робота яких пов'язана з рухом поїздів, не можна застосовувати ненормований робочий день. Зазначене пояснюється особливим характером їх трудової діяльності, зокрема, інтенсивністю, напруженістю, необхідністю підвищеної концентрації уваги тощо.

9. На залізничному транспорті існують спеціальні види часу відпочинку, що характеризуються такими особливостями: право на нього не повністю реалізується, оскільки працівник обмежений місцем відпочинку (наприклад, не може зійти із поїзда – відпочинок у поїзді); працівник відпочиває поза місцем постійного проживання (відпочинок у пункті обороту (підміни), відпочинок у поїзді); в) тривалість відпочинку не завжди конкретизована – зменшена або збільшена (відпочинок в основному пункті). Спеціальні види часу відпочинку на залізничному транспорті необхідно класифікувати за наступними критеріями: за особливостями умов праці – відпочинок в основному пункті, у поїзді, відпочинок у пункті підміни (обороту); залежно від тривалості часу він поділяється на нормальну, зменшену, збільшену.

10. До основних показників нормування праці на залізничному транспорті слід віднести запровадження нової техніки і зміну технологічних режимів роботи, устаткування й машин; скорочення передбачених у нормах регламентованих перерв у роботі; зміну вагонопотоків на станція; зміну кількості обслуговування робочих місць; введення швидкісних поїздів.

11. В сфері залізничного транспорту слід розробити і затвердити (за погодженням з профспілками) галузеві правила внутрішнього розпорядку, в яких потрібно встановити: права та обов'язки працівників та керівників процесу праці; особливості прийняття, переведень та звільнення з роботи працівників основних професій; особливості організації праці, робочого часу і часу відпочинку й оплати праці працівників локомотивних і поїзних бригад; правові засоби стимулювання високопродуктивної праці; особливості забезпечення

дисципліни праці на залізниці.

12. Характерна риса спеціального порядку дисциплінарного впливу – застосування талонів-попереджень про порушення вимог охорони праці. Цей захід: а) поширюється на працівників локомотивного господарства, зайнятих на роботах з підвищеною небезпекою, б) має підставою застосування порушення вимог Закону України «Про охорону праці», правил, інструкцій та інших нормативних документів з охорони праці, технології виконання робіт, що може призвести до випадків виробничого травматизму.

13. Оскільки структура Укрзалізниці не співпадає з адміністративно-територіальним устроєм держави, на залізничному транспорті України доцільно укладати територіально-галузеві угоди, які є новим видом угод порівняно із Законом України „Про колективні договори і угоди”.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Апанасенко А. М. Особливості правового регулювання робочого часу на залізничному транспорті / А. М. Апанасенко // Підпр-во, госп-во і право. – 2007. – № 1. – С. 21 – 23.

2. Апанасенко А. М. Особливості дисципліни праці на залізничному транспорті / А. М. Апанасенко // Держава і право: зб. наук. пр. : Юрид. і політ. науки. – Випуск 36. – К. : ІДП НАН України, 2007. – С. 343 – 347.

3. Апанасенко А. М. Особливості правового регулювання охорони праці на залізничному транспорті / А. М. Апанасенко // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. – Вип. 37 / відп. за вип. Ю. М. Оборотов. – О. : Юрид. літ., 2008. – С. 140 – 145.

4. Апанасенко А. М. Особливості регулювання соціально-партнерських відносин на залізничному транспорті України / А.М. Апанасенко // Підпр-во, госп-во і право. – 2008. – № 10. – С. 62 – 65.

5. Апанасенко А. М. До питання про підстави диференціації правового регулювання соціально-трудоових відносин / А.М. Апанасенко // Держава і право: зб. наук. пр. : Юрид. і політ. науки. – Випуск 44. – К. : ІДП НАН України, 2009. – С. 391 – 397.

6. Апанасенко А. М. Диференціація трудового законодавства на залізничному транспорті України / А. М. Апанасенко // Трудове право України в контексті європейської інтеграції : матер. наук.-практ. конф.; м. Харків, 25-27 трав. 2006 р. / за ред. В. С. Венедиктова. – Х. : Укр. асоц. фахівців труд. права; Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2006. – С. 185 – 188.

7. Апанасенко А. М. Особливості стимулювання праці на залізничному транспорті / А. М. Апанасенко // Спільнозахисна діяльність держави в умовах ринкових відносин : Матер. наук.-практ. конф.; м. Чернігів, 31 трав. – 2 черв. 2007 р. / за ред. В. С. Венедиктова. – Чернігів: Укр. асоц. фахівців труд. права, Чернігів. держ. ін. права, соціальних технологій та праці, 2007. – С. 76 – 78.

8. Апанасенко А. М. Правове регулювання оплати праці на залізничному транспорті: особливості та проблеми / А. М. Апанасенко // Сучасні проблеми юридичної науки: тези доп. та наук. повід. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів / за заг. ред. А.П. Гетьмана. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. – С. 199 – 204.

9. Апанасенко А. М. Правове регулювання часу відпочинку на залізничному транспорті / А. М. Апанасенко // Трудове право України: Сучасний стан та перспективи : матер. наук.-практ. конф.; м. Сімферополь, 22-24 трав. 2008 р. / за ред. В. С. Венедиктова. – Сімферополь : Укр. асоц. фахівців труд. права; Кримський юридичний інститут, 2008. – С. 106 – 110.

10. Апанасенко А. М. До питання про поняття працівника залізничного транспорту / А. М. Апанасенко // Актуальні проблеми розвитку законодавства про працю та соціальне забезпечення : тези доп. і наук. повідом. учасників Міжнар. наук.-практ. конф.; м. Харків, 22-23 квіт. 2009 р. / за ред. В. В. Жернакова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2009. – С. 274 – 277.

11. Апанасенко А. М. Особливості порядку укладення трудового договору з працівниками, робота яких пов'язана з рухом залізничного транспорту / А. М. Апанасенко // Проблеми вдосконалення правового регулювання соціально-трудових відносин в Україні : матер. наук.-практ. конф.; м. Харків, 5-6 черв. 2009 р. / за ред. В.С. Венедиктова. – Х. : Укр. асоц. фахівців труд. права; Харків. екон.-прав. ун., 2009. – С. 92 – 95.

АНОТАЦІЇ

Апанасенко А.М. Особливості регулювання трудових відносин на залізничному транспорті України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2010 р.

Робота присвячена комплексному дослідженню теоретичних і практичних проблем правового регулювання трудових відносин на залізничному транспорті України.

Виявлено об'єктивні фактори диференціації у правовому регулюванні трудових відносин на залізничному транспорті України. Удосконалено дефініцію поняття «працівник залізничного транспорту за основними професіями». Досліджено історичний аспект правового впорядкування трудових відносин у сфері залізничного транспорту й встановлено шість етапів розвитку трудового законодавства залежно від методів регламентації цих відносин.

Проаналізовано особливості виникнення, зміни та припинення трудових відносин з працівниками залізничного транспорту. Розкрито специфіку правового регулювання робочого часу, часу відпочинку, організації оплати праці, дисципліни праці на залізниці.

З'ясовані проблеми укладення й реалізації угод із соціально-економічних питань на залізничному транспорті, особливості колективно-договірного регулювання трудових відносин з працівниками цієї сфери. Доведено необхідність нового, порівняно із Законом «Про колективні договори і угоди», виду актів соціального партнерства – галузево-територіальних угод.

Обґрунтовуються конкретні рекомендації з удосконалення законодавства України та практики його застосування в частині порушених проблем.

Ключові слова: трудові відносини, працівник залізничного транспорту, поїздка, рух поїздів, обслуговування пасажирів, робочий час, час відпочинку, оплата праці, дисципліна праці, соціальне партнерство.

Апанасенко А.Н. Особенности регулирования трудовых отношений на железнодорожном транспорте Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.05 – трудовое право; право социального обеспечения. – Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого. – Харьков, 2010.

Работа является комплексным научным исследованием теоретических и практических проблем правового регулирования трудовых отношений на железнодорожном транспорте. Определены факторы дифференциации правового регулирования трудовых отношений в этой сфере. Усовершенствовано определение понятия «работник железнодорожного транспорта по основным профессиям». Изучены особенности заключения, изменения и прекращения трудовых договоров с работниками железнодорожного транспорта. Доказана необходимость запрета лицам, работа которых связана с движением поездов, работы по совместительству, непосредственно связанной с движением поездов. Сформулированы предложения по порядку и условиям увольнения работников железнодорожного транспорта, деятельность которых связана с движением поездов и обслуживанием пассажиров в связи с утратой доверия и однократным грубым нарушением дисциплины.

Исследована специфика институтов рабочего времени, времени отдыха, заработной платы и дисциплины труда. С учетом анализа категории «рабочее время» подчеркивается, что в рабочее время входят другие периоды, которые в соответствии с законами и иными нормативно-правовыми актами закреплены как рабочее время. Названы признаки времени отдыха, выделены их виды. Значительное внимание уделено нормированию труда на железнодорожном транспорте, подчеркнуты основные его показатели. Обосновывается последующая дифференциация оплаты труда в зависимости от сложности работ в этой отрасли. Сделан вывод о необходимости разработки отраслевых правил внутреннего трудового распорядка. Отдельно рассматривается такая весомая черта специального порядка дисциплинарного воздействия, как применение предупредительных талонов о нарушениях охраны труда.

Доказано, что особенности организационной структуры и системы управления на железнодорожном транспорте влияют на формы социального партнерства, на основании чего аргументируется необходимость заключения территориально-отраслевых соглашений,

являющихся новым видом по сравнению с Законом Украины «О коллективных договорах и соглашениях». Проанализировано множество принятых и действующих правовых форм регулирования социально-партнерских отношений, на основании чего выделяются признаки их правовой регламентации. Установлено, что коллективно-договорное регулирование трудовых отношений в исследуемой сфере обуславливается не только спецификой данной отрасли экономики, сложным характером работы, но и особенностями структуры управления.

На основании проведённого исследования сформулированы конкретные предложения по усовершенствованию действующего законодательства по вопросам регулирования трудовых и социально-партнерских отношений на железнодорожном транспорте.

Ключевые слова: трудовые отношения, работник железнодорожного транспорта, поездка, движение поездов, обслуживание пассажиров, рабочее время, время отдыха, оплата труда, дисциплина труда, социальное партнерство.

Apanasenko A.M. The peculiarities of labour relation regulations at railway transport of Ukraine. – Manuscript.

The thesis on gaining scientific degree of a Candidate of law sciences, the speciality 12.00.05 – labour law; social security law. – Yaroslav the Wise National Law Academy of Ukraine. – Kharkiv, 2010.

The thesis is dedicated to complex research of theoretical and practical problems of legal regulations at railway transport of Ukraine.

The objective factors of differentiation of legal labour relation regulation at railway transport of Ukraine have been found out. The definition of a notion “a worker of railway transport of different professions” has been improved. The historical aspects (origin) of legal labour relation regulation in the field of railway transport have been investigated and six stages of labour legislation development depending upon the methods of labour relation regulation in the field of railway transport have been found out.

The peculiarities of origin, changes and breaching of labour agreements with workers of railway transport have been analyzed. The specificity of legal regulation of working time, rest time, wages and labour discipline at railway transport has been defined.

The problem of making and fulfilling agreements in social economy policy at railway transport has been solved. The peculiarities of collective agreement regulations of labour relations with workers of railway transport have been found out. The necessity of a new kind of Social Partnership Acts – field territory agreements – compared with the Collective Agreements and Treaties Law has been proved.

The concrete recommendations for the improvement of Labour Law of Ukraine and its fulfilling in some parts of investigated problems have been introduced.

Key words: labour relations, a worker of railway transport, a trip, train table, passenger service, working time, rest time, wage system, labour discipline, social partnership.